

DOSSIER

Dones del Sud al sud d'Europa, una domesticitat globalitzada?

Natàlia Ribas Mateos. Departament de Sociologia. Universitat Autònoma de Barcelona

1. Una domesticitat globalitzada?

De forma directa i visual ens és possible observar, a cadascun de nosaltres, l'estructura del gratacel global, així com cadascun dels pisos que conformen el seu interior. Múltiples senyals ens mostren la fi del període d'acumulació fordista que ha donat pas a un nou escenari, orquestrat pel capital financer, en què s'afebleix el rol regulador dels Estats en sectors clau de l'economia, la indústria de la informació, els mercats financers i el sector serveis. En aquest escenari podem distingir les maniobres dels jugadors transaccionals, alimentats pel poder financer i enxarxats en espais electrònics d'informació que operen amb les dinàmiques de les cultures transnacionals.

En aquesta nova fase, la sociòloga Saskia Sassen assenyala el rol de líder que fan les ciutats. Segons Sassen, el que fa que una ciutat sigui global és la seva capacitat d'articular activitats transnacionals així com de gestionar operacions en circuits internacionals. Encara més, en aquestes ciutats no s'instal·la només una classe vinculada al poder financer, sinó que aquests espais també proporcionen un sector de serveis que treballarà per a la classe dominant. Aquest és el nou escenari de la polarització social a escala urbana, plàsticament representada pels líders dels edificis globals i els seus servents. En certa manera, aquestes imatges ens transporten a la pel·lícula de Ken Loach *Bread and Roses* (2000), que parla de la història de Maia, una jove mexicana que travessa la frontera dels Estats Units de forma clandestina i que s'ha de guanyar la vida treballant en una empresa de neteja de Los Angeles. El grup de companys de Maia són llatins, la majoria dones i treballadores a temps parcial contínuament a expenses dels capricis d'un cap volàtil en un sector econòmic cada cop més dominat per les empreses del capital global.

Una anàlisi de les economies de serveis a les ciutats mostra com el capital financer i el sector serveis van estretament units. D'una banda aquells que són a la cresta de l'onada creada pel capital global i de l'altra els cada cop més nombrosos treballadors caracteritzats per la manca de poder. És precisament aquí que situo els nous fluxos migratoris a les ciutats europees, alhora que introduixo el concepte de domesticitat globalitzada. Cada cop que l'economia experimenta un procés de reestructuració en alguna d'aquestes ciutats globals, provoca a la vegada una reconfiguració paral·lela al si de les llars urbanes. Per consegüent, partim d'una visió doble de l'impacte global: bé sigui en l'esfera de la producció, bé sigui en l'esfera de la reproducció (l'esfera de la cura de les persones).

Dècades enrere la figura de l'empleada domèstica estrangera en les relacions de treball posava ja sobre la taula unes relacions marcades per una estructura capitalista de classe, una jerarquia sexual patriarcal i una divisió ètnica (Rollins,

Aquest article desenvolupa en profunditat el concepte de globalització domesticada que vaig presentar esquemàticament a la premsa sota el títol "La globalización domesticada" (article d'opinió). La Vanguardia, 18 de juliol de 2001.

199), a la qual cosa ara s'afegeix el context de la globalització econòmica. Malgrat el fet que les ciutats de l'Europa del Sud no siguin considerades com a ciutats de primera categoria dintre del rànquing de les ciutats globals, sí que podem dir que han experimentat una rellevant caiguda del pes de la població industrial a favor d'un increment en el sector serveis, ocupacions que requereixen forces de treball, qualificada i no qualificada. Des de la meua opinió, aquests tipus de processos expliquen l'increment en el nombre d'immigrants estrangers i l'impacte que han tingut en el sector serveis en les ciutats del sud d'Europa.

2. La domesticitat i les contrageografies de la globalització

Sassen fa servir el concepte de les contrageografies de la globalització per elucidar els circuits directes i indirectes associats a les condicions que structuren el nucli de l'economia global i que no es presenten, en principi, connectats als processos de globalització (Sassen 2000, 523). Aquestes contrageografies, a la vegada que faciliten els fluxos transaccionals, també promocionen un circuit més o menys alternatiu, que integra l'economia formal i l'economia informal.

Els processos associats a la feminització de la supervivència en el món són exemples de les contrageografies de la globalització. Aquí, la noció de la feminització de la supervivència es refereix a la forma en què les llars i les comunitats depenen cada cop més dels recursos socials de les dones. Veritablement, entre els variats circuits de supervivència podem trobar clarament un increment de la presència de les dones. Podem posar tres exemples: a) un augment en el tràfic il·legal de la prostitució i altres formes de treball, i un augment en les "dones per encàrrec postal" (vegeu Ribas, 1998); b) un increment de la demanda del treball domèstic i dels serveis associats a la cura de la gent gran, i c) un increment general de les activitats generadores de remeses de les dones migrants.

Aquest cas de la feminització de les estratègies de supervivència aclareix el lligam existent entre l'increment dels circuits de supervivència i les pressions de la globalització econòmica sobre els països en desenvolupament. Per ser més concrets, l'impacte de la globalització econòmica en les economies en desenvolupament pot relacionar-se amb uns ingredients precisos. A saber, l'augment del deute extern (particularment envers el Banc Mundial i els programes de l'FMI), l'increment de l'atur i els retalls en les despeses socials, així com el tancament dels negocis tradicionals (orientats al mercat local i nacional) davant la força de les florents indústries d'exportació (Sassen 2000, 253).

Aquesta feminització d'estratègies es vincula a la importància del rol de les dones en la producció dels productes de subsistència, en l'augment de les pràctiques del treball informal, en l'emigració i en la prostitució. Aquest tipus d'estratègies han revalorat les opcions de supervivència de les dones en l'espai domèstic. Podem esmentar aquí dos exemples molt aclaridors. Primer, el lligam entre les economies de subsistència i les corporacions capitalistes exemplificades en el reclutament de la mà d'obra femenina de les indústries deslocalitzades (*offshore*), particularment en el cas de les maquiladores de la frontera de

¹ A Filipines, un dels països que envia a l'estranger més treballadores sexuals, així com un dels capdavanters en l'exportació de treballadores domèstiques, les remeses de les dones migrants representen la tercera font d'entrada de divises. Des del 1974, el govern filipí ha adoptat l'explotació de la força de treball migrant com a mesura econòmica temporal per tal de generar intercanvi internacional en el marc de l'atur crònic i el desequilibri en la balança de pagaments (vegeu Ribas 1999, per a una anàlisi del paper dels governs exportadors de mà d'obra en la migració global).

Perfil de la població estrangera a Barcelona

Evolució de la població estrangera (1996-2002)

	Març de 1996	Març de 1999	Març de 2000	Gener de 2001	Gener de 2002
Persones de nacionalitat estrangera	29.354	40.903	53.428	74.019	113.809
% sobre tota la població	1,9	2,7	3,5	4,9	7,6

Taxa de creixement (1996-2002): 288%
 Taxa de creixement (2001-2002): 54%
 Taxes de creixement més altes (2001-2002): Europa central i oriental: 103,4%
 Amèrica del Sud: 78,3%
 Àsia central: 65,5%
 Orient mitjà: 47,3%

Rànquing per països (els set primers): Equador (17.975), Marroc (9.751), Colòmbia (9.616), Perú (8.646), Pakistan (6.112), República Dominicana (5.031), Itàlia (4.572)

Perfil de les dones estrangeres

El 48,2% de les persones estrangeres són dones.
 L'edat mitjana és de 32 anys (homes i dones). Els més joves procedeixen del nord d'Àfrica i el Magrib, amb una edat mitjana de 29 anys.

Procedència de la feminització més alta

	% dones	Homes	Dones
Amèrica central	63,4	3.292	5.711
Sud-est asiàtic	57,1	1.845	2.457
Amèrica del sud	54,8	21.920	26.608

Explotació del Padró municipal d'habitants a gener de 2001 segons la variable de nacionalitat, Ajuntament de Barcelona.

Mèxic amb els Estats Units. En segon lloc, el cas de l'augment de remeses que envien les dones, més visiblement a Àsia, i molt especialment entre les dones filipines que treballen a l'estranger.¹

3. L'exemple paradigmàtic de les ciutats del sud d'Europa

En aquest article voldria desenvolupar el cas de la immigració estrangera a l'Europa del Sud com un exemple paradigmàtic de la domesticitat globalitzada. Com ja hem assenyalat, la perspectiva conjunta ens permet veure com els dos processos van agafats de la mà: aquells que es troben a la cresta de l'onada i aquells sense poder, però que són cada cop més nombrosos (Sassen, 1998). És aquí on localitzem els nous fluxos migratoris a

l'Europa del Sud, en articulació amb el concepte de la domesticitat globalitzada. Com també hem afirmat, cada cop que l'economia travessa un procés en aquestes ciutats globals, comporta també una reconfiguració de les llars urbanes. D'aquesta manera, com ja s'ha dit, tenim una visió dual de l'impacte global: el de la producció i el de la reproducció (el món de la cura). Des de la meua perspectiva, això és el que realment explica l'increment de les immigrants estrangeres i l'impacte que tenen en el sector específic de la reproducció dels serveis.

Aquests canvis estan vinculats amb les transformacions de la migració internacional. La migració s'ha convertit també en un fenomen global. Encara més, la feminització de les migracions és una de les característiques principals de les migracions globals. El patró de la immigració a l'Europa del Sud segueix les tendències més generals de les migracions globals pel que fa a la feminització dels fluxos migratoris, especialment a les grans ciutats. La força de treball migrant ha d'analitzar-se en termes de la demanda de llocs de treball relacionats amb el servei domèstic, els serveis de salut, així com de temps de lleure en les

² Els processos de reunificació familiar van començar a Portugal durant els anys setanta. A l'àrea metropolitana de Lisboa molts barris perifèrics es van convertir en llocs d'instal·lació per a la població procedent de les excolònies, especialment per a les famílies de Cap Verd. Es van construir veïnats nous, primer Venda Nova i Pedreira dos Húngaros, i d'altres els van anar succeint. Les concentracions més grans eren Amadora (Alto de Cova de Mora, Bairro de Anta Filomena, Venda Nova) i Oeiras (Pedreira dos Húngaros, Alto de Santa Catarina).

ciutats d'aquests nous països receptors d'immigrants. A més, aquestes demandes depenen dels canvis en les formes de treball de les dones autòctones, dels canvis en la nostra concepció de la família i en l'existència d'un estat del benestar feble en la regió de l'Europa del Sud (Ribas-Mateos, 2001). A Madrid i Barcelona, les dones immigrants normalment ocupen llocs de treball rebutjats per les dones autòctones, per exemple en el sistema de servei domèstic en la modalitat d'interna. Així, les dades de Barcelona indiquen que el 50% dels immigrants estrangers a la ciutat són dones; a Madrid aquesta xifra se situa en un 53% (Ministeri de l'Interior, 1999).

Davant d'aquestes dades, argumentaria que la prevalença de treballadores estrangeres en contrast amb els seus homòlegs masculins posa en relleu la preponderància del sector serveis en un ample ventall de tasques diferents, des del servei domèstic fins a la indústria hotelera. La feminització dels fluxos a Espanya ha estat evident des de la regularització extraordinària de 1991, especialment entre aquelles poblacions amb les taxes d'ocupació superiors en el servei domèstic en aquell moment: les procedents de la República Dominicana, Filipines i Cap Verd. No obstant això, la demanda de treball domèstic femení s'ubica principalment en les grans ciutats i està principalment connectada amb els canvis de les relacions de gènere al si de les classes mitjanes urbanes. Amb l'excepció de l'àrea metropolitana de Lisboa, on la població procedent dels països africans de llengua portuguesa (PALOP) es va assentar a la ciutat des del temps de l'època colonial,² es podria dir el mateix per als casos de Roma i Milà, Atenes i Tessalònica.

Podem diferenciar aquí, primer, entre les polítiques d'immigració i el seu impacte de gènere; en segon lloc, l'oferta de treball en el mercat de treball, i en tercer lloc, diversos factors vinculats a l'estatus de les dones als països d'origen. Cal considerar també les condicions que es donen en aquests països per poder captar les dinàmiques de les migracions internacionals. Així, pel que fa a l'esfera de la família, s'han de considerar canvis complexos, especialment canvis en les relacions generacionals i de gènere pel que fa a les estructures nuclears així com de la família extensa. En aquest context familiar, la diferenciació entre les tasques productives i reproductives (segons la classe social) ens indica qui ha d'ajudar qui en l'àmbit familiar; això es tradueix en una formació específica de les famílies transnacionals.

Ambdós contextos s'ubiquen en darrera instància en el cos dels sistemes de producció i reproducció. Als països de l'Europa del Sud, tant l'Estat (a través de les polítiques d'immigració, marcant l'accés al mercat de treball i regulant les formes de dependència de les dones en els països i respecte als marits) com el mercat (a través de les relacions de treball entre aquells que busquen en les migracions femenines internacionals la solució de les demandes en l'esfera de la reproducció i aquelles que posen en marxa estratègies femenines de supervivència) cerquen pràctiques que conjuguin la doble presència de les dones, al mercat i a la casa. Així, la doble presència també és evident per a les dones migradores que han d'organitzar les seves vides en un espai complex, entre un mercat internacionalitzat i una llar transnacional (en la qual molt sovint la dona és mare de família).

En els darrers vint anys les dones immigrants estrangeres s'han establert a les ciutats del sud d'Europa, principalment com a treballadores d'una economia de serveis en expansió de les grans àrees metropolitanes. Malgrat tot, ha estat durant la dècada dels noranta que hem presenciat les primeres conseqüències de la globalització econòmica a l'Europa del Sud,

i això ho veiem especialment en com els fluxos internacionals de capital i els nous patrons de competència industrial han reestructurat i relocalitzat la força de treball, alhora que s'han afeblit les polítiques socials. Aquestes conseqüències són especialment rellevants en zones afectades pel treball informal a les àrees metropolitanes de l'Europa mediterrània: Torí, Nàpols, Lisboa, Barcelona i Atenes.

4. L'Europa del Sud: d'exportadora a importadora de mà d'obra

Encara que amb la integració europea les portes finalment es tanquen als estrangers no comunitaris, l'Europa del Sud sembla representar el lloc on l'espai Schengen és més permeable: l'extensa costa grega, el Mezzogiorno italià i el sud d'Espanya són els pòrtics de les migracions des del sud. Com al Río Grande, els immigrants moren quan travessen els catorze quilòmetres que separen Andalusia del nord del Marroc, o moren a causa de les mines antipersona quan creuen el riu Evros, que separa Grècia i Turquia.

Si considerem la perspectiva històrica de les migracions de treball, podem veure que és un fenomen relativament nou. La situació d'avui és bastant diferent de la de les migracions de treball dels anys cinquanta i seixanta, quan els països del sud d'Europa oferien mà d'obra als seus veïns econòmicament més avançats. Podem recordar les imatges dels treballadors espanyols a les fàbriques alemanyes, els portuguesos treballant a les *banlieues* parisenques, els italians venent gelats a les ciutats belgues, o bé els immigrants de les illes gregues obrint restaurants a Alemanya.

Si el mapa sociohistòric de l'Europa del sud és diferent de l'Europa central i del nord en relació amb els processos de democratització, d'integració europea, de desenvolupament socioeconòmic, en formes de benestar social, el mateix es pot aplicar respecte als patrons migratoris. A més, la transformació socioeconòmica de l'Europa del Sud en relació amb estructures postfordistes (terciarització, flexibilització i informalització del mercat amb uns impactes peculiars sobre les dones i els joves) es pot considerar en conjunció amb la cronologia dels canvis migratoris. En contrast amb èpoques passades, els fluxos s'han tornat migratoris en comptes d'emigratoris, i les migracions internes han experimentat un creixement. Aquest "tomb" migratori del 1980 (King *et al.*, 1997) planteja qüestions interessants en relació amb els canvis en aquestes societats, especialment quan es considera tant la velocitat d'aquestes transformacions com el marcat rol del gènere al centre d'aquestes. No obstant això, mentre el percentatge de la immigració estrangera als països de l'Europa del Sud és bastant baix en relació amb els estàndards europeus, les dades destaquen àmpliament la rapidesa de la seva evolució. La població estrangera representa el 2,2% de la població italiana i l'1,6% de la població espanyola total (Baganha i Reyneri, 2000).

Aquesta transformació dels patrons migratoris està caracteritzada per una sèrie de trets fonamentals (amb les seves pròpies variacions segons els països i les regions), com l'heterogeneïtat d'origen dels fluxos migratoris (especialment per al cas italià i espanyol), el rol dinàmic de l'economia informal, una alta concentració d'immigrants en el sector terciari; però, per sobre de tot, una marcada representació femenina en els fluxos d'immigració. També podem trobar una estratificació ètnica i de gènere particular en aquests mercats de l'Europa del Sud: homes albanesos a l'agricultura grega, bracers marroquins i de l'Àfrica

occidental a Andalusia, dones filipines a totes les ciutats de l'Europa del Sud (a excepció de Lisboa). Aquesta segmentació de gènere es correspon amb l'alta presència de les activitats agrícoles, especialment a Grècia i Portugal (on els estrangers estan poc representats), i amb un alt nivell d'ocupació en el sector turístic i dels serveis personals (especialment en el servei domèstic).

Juntament amb un model "clientelista" o "rudimentari" d'estat de benestar, així com també pel fet de ser "nous països d'immigració", podem afegir a aquest model de països del sud d'Europa l'adjectivació de desenvolupats tardanament en el capitalisme europeu (Mingione, 1995); això implica estructures econòmiques obsoletes (excepte en algunes regions), una modernització des d'una economia rural a una economia urbana basada en els serveis, una asimetria de gènere en els canvis sectorials de la força de treball, i un sector informal dinàmic. D'aquesta manera, els immigrants troben llocs de treball en uns mercats caracteritzats per una alta informalitat. Com s'esdevé en el cas de Portugal, segons Baganha i Reyneri (2001, 144-145), el nombre de treballadors informals s'aproximava a un 24% el 1981 i a un 21% el 1991. L'índex més alt (entre el 75% i el 26%) correspon als sectors de la construcció, els serveis socials (especialment educació i salut), els serveis personals, la cultura i el temps de lleure, mentre els mínims, entre un 4% i un 12%, corresponen a la manufactura, als serveis comercials i al transport, i l'índex mitjà correspon al comerç al detall.

5. La identificació dels nínxols econòmics

La immigració de les dones a les ciutats de l'Europa del Sud és també una resposta a les formes de polarització del mercat de treball i de l'estructura social. En primer lloc, és una resposta a la intensificació de la "racialització" de la segmentació del mercat de treball. Aquesta segmentació en l'economia global té lloc en un medi marcadament immigrant, però que no és considerat normalment com a component reconegut de l'economia global (Sassen 1998, p. 87).

L'existència d'una demanda de treball de baix estatus per a les dones (i per als homes) s'ha d'entendre en el context de la formació socioeconòmica del sud d'Europa. King *et al.* (1997, p. 9) indiquen que les característiques d'aquesta formació són els processos de modernització, urbanització i terciarització, el dinamisme del sector informal, la importància de les petites empreses i la millora educativa de la majoria de la gent jove (que condueix conseqüentment al rebuig del treball manual), i a una marcada concepció del prestigi social i familiar reflectit en actituds cap a un treball acceptable o no acceptable.

Es poden identificar dos tipus de nínxols econòmics per a les dones immigrants a les ciutats del sud d'Europa: el treball domèstic i el treball sexual. Tots dos reproduïxen la subordinació tradicional de les dones ocupades en els rols tradicionalment femenins de serveis de cura a les persones i com a atorgadores de serveis sexuals. Aquestes formes de treball reproduïxen i reforcen les relacions tradicionals de gènere en les societats patriarcals i globals.

El tren de nit entre Torí i Milà, la Casa de Campo a Madrid, la zona del camp del Barça, els carrers d'Omonia a Atenes, el Chiado a Lisboa. Totes són imatges visibles de la internacionalització del mercat de la prostitució.

La feminització de la pobresa i la feminització de la migració en països del Tercer Món ha construït un circuit estable d'oferta en els mercats del sexe de les grans ciutats del món més desenvolupat des del punt de vista econòmic. Sota les condicions de la globalització de l'economia mundial, la pauperització i el desplaçament de grans seccions de gent marginalitzada que es queden amb pocs mitjans per sobreviure excepte el que els ofereix el seu propi cos, les dones i els infants del Tercer Món són els nous recursos, el nou model de categoria vulnerable de força de treball. És sota les condicions de la globalització que es construeixen els processos d'opressió de les dones del Tercer Món, alhora que s'atorguen privilegis a les dones de classes mitjanes. En el context de la globalització les dones tenen relacions no precisament de germanor, sinó relacions de producció i de consum (Sangera, 1997). Les dones i les noies joves, sobretot de les comunitats més empobrides del Tercer Món, es guanyen la vida en els districtes de les grans metròpolis urbanes, bé dins el seu propi país o bé com immigrants als països més desenvolupats, "com a dones del Tercer Món, indubtablement immerses dins la xarxa de la globalització que les defineix com a productores de béns i serveis consumits per les dones més riques del món industrialitzat, així com a la seva pròpia regió" (Sangera, 1997).

En segon lloc, el treball domèstic, bé sigui com una treballadora domèstica interna o bé sigui una dona pagada per hores, sembla ser el primer nínxol destinat a les dones immigrants. A totes les ciutats del sud d'Europa trobem dones estrangeres ocupades en el servei domèstic intern, excepte en el cas de Lisboa i Porto. En el cas de Portugal estan més concentrades en el servei domèstic per hores. La majoria d'elles procedeixen dels països PALOP, viuen amb les seves famílies i sovint compten amb un segon treball netejant oficines. És freqüent que gaudeixin d'un permís de residència com a membres dependents de les seves famílies. Compten amb més permisos que els seus *counterparts* homes que treballen en el sector de la construcció (Baganha i Reyneri 2001, 171).

A part de la tradicional demanda del treball domèstic entre les classes més riques, que havia estat sempre un símbol d'estatus i de posició social, ara el canvi es troba en la demanda per part de la classe mitjana. Podem veure com a partir dels anys setanta les classes mitjanes també cerquen la demanda d'aquestes treballadores, així s'alliberen de les feines domèstiques per desenvolupar el rol de dona de classe mitjana alhora que marquen la seva classe social: "(...) Elles no volen perdre el temps amb la feina de la casa; es volen dedicar a la seva carrera. En el cas de les blanques, el moviment feminista és la causa de l'augment de la demanda de domèstiques" (entrevista dins Rollins 1990, p. 67).

Es tracta de la figura de les joves parelles de professionals que busquen la figura absent de la dona tradicional a la casa per a tasques tan diferents com són la feina de la llar, l'atenció als infants i la gent gran, que no han estat totalment desmercantilitzats per l'estat de benestar. A més hem d'afegir el progressiu envelliment de la població, que requereix l'ajuda i la cura dels grans. És en aquest context que entenem la revitalització de la figura arcaica de la domèstica interna a les ciutats de l'Europa del Sud, que reproduïx tots els valors associats a la divisió tradicional de gènere al *domus* mediterrani, on es relega la dona a la privacitat de la llar i a l'home se li obren les portes de l'esfera pública i el món estranger.

Les treballadores domèstiques tenen un rol de substitució en el sistema de reproducció social d'aquestes societats, però

³ Domèstic, del llatí domesticus, 'de la casa, domèstic', derivat de domus 'casa'. Domesticitat és un derivat de casa o, si fem servir la terminologia grega, anar a l'oikos, a l'espai de la casa.

⁴ "Donar és mostrar la superioritat, mostrar que s'és més i que s'està més amunt... Acceptar sense poder tornar-ho o pagar-ho és afrontar la subordinació per esdevenir un client i un subaltern" (Mauss, 1960, citat per Rollins 1990, p. 75)

probablement sigui quelcom més que un rol de substitució. Com bé assenyala Anderson (2001), els agents empleadors es refereixen sovint a les treballadores domèstiques com a substitutes, però aquestes treballadores no només substitueixen el treball de les seves empleadores, sinó que actuen com a proporcionadores d'unes tasques que una dona amb alternatives no faria mai.

Finalment podem dir que per totes aquestes raons assenyalades les treballadores domèstiques emergeixen com a figura emblemàtica de la domesticació,³ icones de la globalització domesticada, segurament segregades en un espai domèstic que no és el seu, divorciades de l'espai polític i públic, apartades de l'espai de la identitat nacional, finalment simbolitzen una manca important de poder així com un dels àmbits més flexibles de l'economia. Per a aquestes treballadores, la casa és l'entrada exclusiva al país de destí, és l'estret passatge cap la petita porta del mercat de treball, ben contrastada amb la dels homes estrangers, que gaudeixen d'un ventall d'ocupacions molt més ampli.

Les dones estrangeres queden relegades a les fronteres de l'espai domèstic. Serveixen al rol de proveïdores de beneficis socials en comptes de ser considerades com a subjectes de drets socials. Eventualment, el procés de domesticació implica una adaptació, un bocí d'assimilació a les pràctiques més privades de la quotidianitat de la classe mitjana, al món dels seus costums, gustos, estils de vida. A més, el procés de domesticació implica també tota una sèrie d'obstacles per a la capacitat d'escollir unes tasques de reproducció per a les mateixes immigrants.

La posició de domèstica no implica només el rol de la "no-persona" (que, com suggereix Erving Goffman, pot correspondre al tipus clàssic de la no-persona a la nostra societat), sinó que també està definida pels actors socials i pel públic com quelcom que no està present, com el sentiment d'inexistència a què es refereix Franz Fanon (Goffman i Fanon, citats per Rollins, 1990, p. 68). Aquest sentiment d'inexistència es dona paradoxalment en un context familiar. Les dones del servei domèstic es troben sovint immerses en relacions de familiaritat amb la seva empleadora, en una relació basada en el maternalisme, un maternalisme que sovint utilitza la donació de regals com a forma d'expressió d'una superioritat.⁴

6. La reproducció de la "família tradicional"

Malgrat les tendències a l'afebliment de l'estat de benestar a causa de la globalització econòmica, no podem dir que l'Europa del sud hagi realitzat la transferència de les tasques privades de la cura a la responsabilitat pública típica de les societats escandinaves (per exemple, l'atenció dels infants i la regulació dels permisos parentals). En aquests països, la càrrega dipositada en el sector privat de benestar sobrevalora el rol esmorteïdor de la família. En aquest tipus de països la inclusió de les classes mitjanes com a beneficiàries queda molt reduïda, cosa que implica que són aquestes les que han de pagar treballadors externs, sovint dones immigrants.

La família de l'Europa del Sud mostra unes característiques molt distintes respecte a altres països europeus pel que fa a l'estructura, els comportaments i les actituds. Entre aquestes característiques és important notar una concepció diferent del parentesc, del funcionament de les xarxes familiars i una alta institucionalització del matrimoni (en contrast amb d'altres països europeus). Sota aquestes condicions, les llars multigeneracionals són encara freqüents, compostes per descendents joves reticents a deixar la casa pairal.

Les estratègies familiars s'han de considerar dintre d'una xarxa familiar en funció i interacció amb altres esferes; per exemple, en el mercat de treball en relació amb l'alt atur (actuant com una xarxa de seguretat). Es poden relacionar també amb les dinàmiques del negoci familiar: la xarxa del negoci familiar que es constata amb més claredat en el cas grec, com també al nord d'Itàlia o a Catalunya mateix. La família ha d'assumir la funció d'esmoreïdora social davant altes taxes d'atur i alts índex de matrimonis tardans. Així, aquests contextos també expliquen l'existència de llars multigeneracionals i les taxes baixes de fecunditat, amb llocs que, com Catalunya, mostren les més baixes de la història mundial.

D'una altra banda, la migració també s'entén com una estratègia familiar i comunitària per part de les llars encapçalades per una dona. En aquest sentit és interessant notar que a l'Europa del Sud la immigració femenina sembla perpetuar indirectament la dependència en la família (es veu molt obertament en el cas de la Itàlia urbana), i es considera la necessitat de serveis reproductius i la negativa per part de l'Estat de desenvolupar plans d'assistència personal. Conseqüentment, el treball de la dona immigrant sembla arrelat justament en el nucli d'importants canvis a escala mundial; des dels països d'origen (la feminització de les estratègies als països d'origen i la formació de famílies transnacionals, Ribas 1999), fins als països de destí, especialment quan es considera el paper de la immigració en les relacions de gènere en les "noves ciutats d'immigració" de l'Europa del Sud. En una ciutat com Milà les dones estrangeres s'ocupen ja en un 35,8% del servei domèstic (les anomenades COLF pels italians), un 9,9% de la cura de la gent gran, un 7% del servei de neteja, un 4,3% fan de cangurs, i un 18,2% no estan ocupades (Giacomi, 2001).

Aquest intercanvi de serveis es pot veure molt gràficament a la pel·lícula *Flores de otro mundo*, dirigida per Icíar Bollaín (1999). La història de les vicissituds de tres relacions entre espanyols i llatinoamericanes, quan un autobús carregat de dones centreamericanes arriba a una festa de solters a un poble remot de Castella. El contrast entre el colorit de les nouvingudes i els homes de poble mostra la naturalesa de l'intercanvi, la seguretat financera a canvi de companyia.

7. El Sud dins el sud

D'una banda, l'arribada d'aquesta nova força de treball es pot explicar a partir de processos que s'esdevenen en uns llocs d'origen molt concrets, on les famílies del Sud inventen noves maneres de subsistir. D'una altra banda, la seva presència a les ciutats de l'Europa del Sud és deguda a una alta segmentació en la demanda de la força de treball, basada en unes marcades diferències de gènere, unes polítiques d'immigració estatal dissenyades en clau de gènere, i unes polítiques de benestar implícitament negatives per a les dones.

Les dones arriben de tots els racons de l'antic mapa colonial espanyol: des de Ksar el Kebir, al Marroc, a Barcelona; des de Vicente Noble, a la República Domini-cana, a Madrid; des de les províncies d'Equador a les Rambles; antigues mestres de Manila que se sacrifiquen per les seves famílies a les millors torres catalanes. Dones caps de llar de les ciutats de Pereira, Armenia i Cali, a Colòmbia, es llancen a una aventura perillosa, atrapades primer pels traficants de droga i després per les elevades sentències que han de completar a les presons espanyoles. Són les proveïdores del sistema de presons espanyol i català, i les mares soles en tasques de reproducció als llocs d'origen. La pel·lícula de Von Trier, *Dancer in the Dark* (2000), ens recorda la història del sacrifici d'una dona txeca que treballa en una fàbrica a la Nord-amèrica rural. Per por que les autoritats es facin amb el diners de l'operació del seu fill és jutjada i condemnada a cadena perpètua.

Semblaria que són precisament aquestes dones les que ens estan traient les castanyes del foc, a nosaltres, tancats en l'espai de l'edifici global. Si la qüestió era abans com domesticar les dones (per parlar només de producció), avui dia és com nosaltres, que som al peu d'una icona de la globalització, gestionem aquesta domesticitat globalitzada. 🔑

Bibliografia

Anderson, B. *Doing the dirty work? The global politics of domestic labour*. Londres: Zed Books, 2000.

Baganha, M.; Reyneri, E. "Los inmigrantes en los países del sur de Europa y su inserción en la economía informal". A: Solé, C. (coord.). *El impacto de la inmigración en la economía y en la sociedad receptora*. Barcelona: Anthropos Editorial, 2001.

Dirección General de Migraciones. *Anuario de Migraciones 1994*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales, 1994.

Giacomini, M. "Sguardi interculturali sulla famiglia e la cura delle migranti". Informe presentat al seminari "Donne di altri mondi", Università degli Studi di Milano. Maig de 2001.

King, R.; Fielding, A.; Black, R. "The International Migration Turnaround in Southern Europe". A: Russel King and Richard Black (ed.). *Southern Europe and the New Immigrations*. Brighton: Sussex Academic Press, 1997.

Mingione, E. "Labour market segmentation and informal work in Southern Europe", *European Urban and Regional Studies* (1995), 2 (2), p. 121-143.

Ministerio del Interior, *Datos sobre trabajadores extranjeros en España*. Madrid, 1999.

Ribas, N. *Las presencias de la inmigración femenina. Un recorrido por Filipinas, Gambia y Marruecos en Cataluña*. Barcelona: Editorial Icaria, 1999.

Ribas-Mateos, N. "Female birds of passage, leaving and settling in Spain". A: Floya, Anthias; Lazaridis, Gabriella. *Women in the Diaspora: Gender and Migration in Southern Europe*. Oxford: Berg Publishers, 2000.

Ribas-Mateos, N. "Presentación". Monogràfic "Inmigración femenina en el Sur de Europa". Revista *Papers* (2000), núm. 60, p. 13-34.

Ribas-Mateos, N. "Revising migratory contexts: The Mediterranean Caravanserai". A: King, R. *The Mediterranean passage: migration and the new encounters in Southern Europe*. Liverpool: Liverpool University Press, 2001.

Rollins, J. "Entre femmes. Les domestiques et leur patronnes". Actes de la Recherche en Ciencias Sociales (1990), núm. 84 p. 63-77.

Sangera, J. "In the Belly of the Beast: Sex Trade, Prostitution and Globalization". Discussion paper for the Asia-Pacific Regional Consultation on Prostitution. Febrer de 1997, p. 17-19. Bangkok, Thailand.

Sassen, S. *Towards a feminist analytics of the global economy*, 1998.

In Globalization and Its Discontents. Essays on the new mobility of people and money. The New Press: New York, 1998

Guests and Aliens. Nova York: The New Press, 1999.

"Women's Burden: Counter-geographies of Globalization and the Feminization of Survival". *Journal of International Affairs*, primavera de 2000, p. 503-524.